Shaxsiy manfaatni huquqiy tartibga solish

Davlat xizmatchisining shaxsiy manfaatlari boshqa shaxslar, masalan, uning do‘stlari, qarindoshlari foyda oladigan yoki olishi mumkin bo‘lgan hollarda ham paydo bo‘lishi mumkin.

Davlat xizmatchilarining shaxsiy manfaatlari xilma-xilligini hisobga olgan holda, bunday holatlarning to‘liq ro‘yxatini tuzish mumkin emas. Biroq manfaatlar to‘qnashuvi yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan bir qator asosiy “tartibga solish sohalari” mavjud:

- davlat xizmatchisining shaxsiy manfaatlari bog‘liq bo‘lgan qarindoshlari va boshqa shaxslarga nisbatan davlat boshqaruvining ayrim funksiyalarini bajarish;
- boshqa haq to‘lanadigan ishlarni bajarish;
- qimmatli qog‘ozlarga, bank depozitlariga egalik qilish;
- sovg‘alar va xizmatlarni olish;
- mulkiy majburiyatlar va sud jarayonlari;
- sobiq ish beruvchi bilan o‘zaro munosabatlar va davlat xizmatidan bo‘shatilgandan keyin ishga joylashish;
- belgilangan taqiqlarni aniq buzish (masalan, rasmiy ma’lumotlardan foydalanish, xorijiy davlatlardan mukofotlar, faxriy va maxsus unvonlar (ilmiy unvonlar bundan mustasno) olish va boshqalar.

Manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish yoki bartaraf etish choralarini ko‘rmaslik davlat xizmatchisini davlat xizmatidan chetlashtiradigan huquqbuzarlik hisoblanadi.
Ko‘pincha shaxsiy manfaat ommaviy yoki hatto universal shaklda namoyon bo‘ladi. Keyinchalik qonuniy manfaat shaklini oladi va muhokama qilinmaydi.

Jamiyatning har qanday ijtimoiy o‘zgarishi manfaatlar muvozanatining keskin o‘zgarishi bilan birga kechadi. Jahon tarixidagi inqiloblar, urushlar va boshqa to‘ntarishlar zamirida sinfiy, milliy, davlat manfaatlari to‘qnashuvi yotadi.

Jamiyatda shaxsiy, jamoaviy va umumiy manfaatlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirning murakkab dialektikasi mavjud. Demak, xususiy ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlar shaxslarning harakatiga turtki bo‘lib, shu orqali umumiy manfaatning amalga oshishini ta’minlaydi.

Manfaatlarning o‘zaro bog‘liqligi jamoaviy va umumiy manfaatlar, ijtimoiy guruhlar manfaatlari va milliy manfaatlar dialektikasida yaqqol namoyon bo‘ladi.

Biroq ijtimoiy organizmda har doim shaxsiy manfaat umumiy manfaat bilan mos kelmaydi. Davlat barcha ijtimoiy guruhlar va qatlamlar, shuningdek, shaxslar manfaatlarini ko‘zlab, ham shaxsiy, ham guruh (jamoa) manfaatlarini tartibga soladi va nazorat qiladi. Davlat manfaatlarini shakllantiradi va himoya qiladi.

Shaxsiy manfaat bilan milliy manfaat o‘rtasida muvozanat bo‘lishi kerak. Shaxsiy manfaatdan ming misqol chegirib qolinsa va “iqtisod” qilingan shaxsiy

manfaat ulushi milliy manfaatga qoʻshib sarflab yuborilsa, buni millatparvarlik deydilar. Agar milliy manfaatdan bir misqol chegirib qolinsa va "urib" qolingan milliy manfaat misqoli shaxsiy manfaatga sarflab yuborilsa, buni manfaatparastlik deydilar.

Fuqaro davlat xizmatiga kirayotganda davlat xizmati bilan bogʻliq barcha majburiyatlarni ixtiyoriy ravishda oʻz zimmasiga oladi, belgilangan talablar, cheklovlar va taqiqlarga rozi boʻladi. Bu majburiyatlardan biri manfaatlar toʻqnashuvining oldini olish va bartaraf etish choralarini koʻrish majburiyatidir.

Jamiyat manfaatlariga xizmat qilish barcha davlat xizmatchilari va davlat hokimiyati organlarining asosiy vazifasidir. Jamiyat ushbu organlarning mansabdor shaxslaridan xizmat vazifalarini halol, adolatli va xolis bajarishlarini kutadi. Manfaatlar toʻqnashuvini korrupsiya bilan tenglashtirib boʻlmaydi, lekin u korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar va jinoyatlarning asosidir. Yechilmagan manfaatlar toʻqnashuvi turli huquqbuzarliklarga olib kelishi mumkin.

Shaxsiy manfaatdorlik deganda xodim xizmat vazifalarini bajarish chogʻida oʻzi yoki uchinchi shaxslar uchun pul, qimmatbaho buyumlar, boshqa mulk yoki mulkiy xususiyatdagi xizmatlar, boshqa mulkiy huquqlar shaklida daromad olish imkoniyati tushuniladi.

Xodim, xodimlar yoki boshqa shaxslar tomonidan moddiy naf olish (uni olish imkoniyati) va ular oʻrtasidagi sabab-oqibat munosabatlari manfaatlar toʻqnashuvining majburiy belgilari hisoblanadi.

Xodimning xizmat vazifalarini toʻgʻri bajarishi va noxolis qaror qabul qilish oʻrtasida xulq-atvor tanlovi borligi taxmin qilinadi.

Davlat xizmatchilarining shaxsiy manfaati deganda ular uchun shaxsan yoki ularning yaqin qarindoshlari, shuningdek ular bilan yaqin yoki ish munosabatlarida boʻlgan boshqa shaxslar uchun har qanday moddiy yoki nomoddiy (nomulkiy) manfaat yoki imtiyozlar olish imkoniyati tushuniladi.

"Manfaatlar toʻqnashuvi" ta'rifi koʻplab individual vaziyatlarni oʻz ichiga oladi.

MANFAATLAR TOʻQNASHUVINING ENG KOʻP UCHRAYDIGAN HOLATLARI:

- **xodimning shaxsiy manfaatlari bogʻliq boʻlgan qarindoshlari yoki boshqa shaxslarga nisbatan davlat boshqaruvining ayrim funksiyalarini bajarish;**
- **xodim, uning qarindoshi tomonidan nazorat qilinadigan shaxsdan sovgʻa yoki foydalanish uchun mulkni olish;**
- **xodimning qarindoshi tomonidan moddiy manfaatlar olish toʻgʻrisidagi masalani koʻrib chiqishda komissiya majlisida ishtirok etishi;**
- **xodim tomonidan oʻz qarindoshi foydasiga moddiy boyliklarni taqsimlash boʻyicha ma'muriy hujjatlarni nashr etish;**
- **sovgʻalar va xizmatlar olish;**
- **mulkiy majburiyatlar va sud jarayoni;**
- **xodimning oʻz qarindoshiga nisbatan ish beruvchi vakilining funksiyalarini bajarishi, u ham lavozimni almashtirgan shaxsga bevosita boʻysunadi;**
- **xodimning qarindoshi nazoratidagi hududda tadbirkorlik bilan shugʻullanishi;**
- **oʻzi rahbarlik qiladigan hududda faoliyat yurituvchi tashkilotdagi lavozimni almashtiruvchi shaxs tomonidan boshqa haq toʻlanadigan ishlarni bajarish va boshqalar.**

Barcha hollarda manfaatlar to‘qnashuvi xodimlarning ularga tegishli shaxslarga, ham jismoniy, ham yuridik shaxslarga nisbatan muayyan harakatlari (harakatsizligi) tufayli yuzaga keladi. Bu asosan o‘ziga yoki yaqin qarindoshlariga imtiyozlar berish imkoniyati bilan bog‘liq.

Xodim o‘z faoliyatining obyektivligiga ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan shartlar va harakatlarni mustaqil ravishda baholashi shart. Masalan, biror vazifa yoki topshiriqni bajarishni boshlaganda, shaxsiy manfaat mavjudligini anglagan holda, xodim ish beruvchining vakilini xabardor qilishi kerak.

“Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonunning 21-moddasiga binoan davlat organlarining xodimlari mansab yoki xizmat majburiyatlarini bajarish chog‘ida manfaatlar to‘qnashuviga olib keladigan yoki olib kelishi mumkin bo‘lgan shaxsiy manfaatdorlikka yo‘l qo‘ymasligi kerak. Manfaatlar to‘qnashuvi yuzaga kelgan taqdirda, davlat organlarining xodimlari o‘zining bevosita rahbarini darhol xabardor qilishi lozim. Manfaatlar to‘qnashuvi mavjudligi to‘g‘risida ma’lumot olgan rahbar bu to‘qnashuvning oldini olish yoki uni bartaraf etish chorasini ko‘rishi shart.

Shunday qilib, korrupsiyaning oldini olish uchun qonun chiqaruvchi ham xodimlarni, ham ish beruvchining vakilini manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish yoki hal qilish choralarini ko‘rishga majbur qiladi.

Manfaatlarning to‘qnashuviga olib keladigan yoki olib kelishi mumkin bo‘lgan xizmat vazifalarini bajarishda shaxsiy manfaatlar paydo bo‘lishi to‘g‘risida o‘z vaqtida xabar berish xodimning asosiy vazifalaridan biridir.

Bizning fikrimizcha, xodim ish beruvchining vakili nomidan ijro etuvchi hokimiyatning huquqiy hujjati bilan bunday xabarni olish huquqiga ega bo‘lgan tarkibiy bo‘linma (vakolatli mansabdor shaxs) orqali shaxsiy manfaatdorlik yuzaga kelganligi to‘g‘risida xabarnoma taqdim etishi shart.

Ogohlantirish shaxsiy manfaat mavjudligi ma’lum bo‘lishi bilanoq yozma ravishda yetkaziladi yoki pochta orqali yuboriladi. Xabarnoma ro‘yxatdan o‘tkazilib, ish beruvchining vakiliga topshiriladi. Xabarnoma ro‘yxatdan o‘tgani haqidagi ma’lumot xabarnoma muallifiga buyurtma xatda yuboriladi.

Xabarnomani ko‘rib chiqish natijasi bo‘yicha asoslantirilgan xulosa tayyorlanishi kerak.

Agar manfaatlar to‘qnashuvi mavjudligi yoki ehtimoli to‘g‘risida qaror qabul qilingan bo‘lsa, ish beruvchining vakili manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish yoki hal qilish uchun chora ko‘rishi lozim yoki xabarnoma yuborgan shaxsga bunday choralarni ko‘rishni tavsiya qilishi mumkin.

Shuni yodda tutish kerakki, xodim ish beruvchining vakili sifatida shaxsiy manfaatlar to‘g‘risida xabardor qilish uni manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish yoki hal qilish bo‘yicha chora ko‘rishdan ozod qilmasligini va bunday choralarni o‘z vaqtida ko‘rmaganligi uchun javobgarlikdan ozod qilmasligini anglashi lozim.

“Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonunning 21-moddasida manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish yoki uni bartaraf etishga doir chora-tadbirlar mavjud. Bular quyidagilar:

Davlat organlarining xodimlari mansab yoki xizmat majburiyatlarini bajarish chog‘ida manfaatlar to‘qnashuviga olib keladigan yoki olib kelishi mumkin bo‘lgan shaxsiy manfaatdorlikka yo‘l qo‘ymasligi kerak.

Manfaatlar to‘qnashuvi yuzaga kelgan taqdirda, davlat or-

ganlarining xodimlari o‘zining bevosita rahbarini darhol xabardor qilishi zarur. Rahbar esa bu to‘qnashuvning oldini olish yoki uni bartaraf etish yuzasidan vaqtida choralar ko‘rishi shart.

Davlat organlarining maxsus bo‘linmalari yoki odob komissiyalari manfaatlar to‘qnashuvini hal etish qoidalariga rioya etilishi yuzasidan monitoringni amalga oshiradi.

Manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish yoki hal qilish bo‘yicha yuqoridagi chora-tadbirlar ro‘yxati to‘liq emas. Har bir aniq holatda uning hisob-kitobining boshqa shakllarini topish mumkin. Shu bilan birga, xodimning manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish va hal qilish bo‘yicha harakatlari amaldagi qonun hujjatlariga zid bo‘lmasligi kerak.

Rasmiy vazifalarni bajarishda shaxsiy manfaatdorlik haqida xabar berish tartibini buzganlik uchun intizomiy javobgarlik “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi qonunda belgilangan.

“Manfaatlar to‘qnashuvi” tarkibini axloqiy qismlar tashkil etadi.

Bizningcha, shaxsiy manfaat hali jinoyat sanalmaydi. Manfaatlar to‘qnashuvi yoki ularning ehtimoli qo‘rqmasdan oshkor qilinishi kerak. Keyinchalik hal qilishdan ko‘ra manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish osonroq. Manfaatlar to‘qnashuvi muqobillik, burch va shaxsiy manfaat o‘rtasidagi tanlov bilan tavsiflanadi. Manfaatlar to‘qnashuvi sharoitida xodim hali yakuniy tanlovni amalga oshirmagan bo‘ladi. Manfaatlar to‘qnashuvini o‘z vaqtida aniqlash va bartaraf etish korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarning oldini olish vositasidir.

“Shaxsiy manfaat” tushunchasi manfaatdor shaxs bilan bevosita yoki bilvosita bog‘liq bo‘lgan manfaatlarni o‘z ichiga olishi aniq. Shuningdek, u manfaatdor shaxsning oilasi, xususan ota-onalar, turmush o‘rtoqlar, bolalar manfaatlarini o‘z ichiga olishi mumkin.

Moddiy manfaatdorlik, shubhasiz, korrupsiyaga qarshi kurashda manfaatlar to‘qnashuvining asosiy va eng muhim belgisidir. Moddiy motiv bilan manfaatlar to‘qnashuvi korrupsiyaning asosidir.

Ammo moddiy motiv manfaatlar to‘qnashuvining yagona belgisi bo‘lishi mumkin emas. Shaxsiy manfaatning bunday ta’rifi moddiy xarakterdagi manfaatlar bilan bog‘liq bo‘lmagan boshqa ko‘plab holatlarda manfaatlar to‘qnashuvining mavjudligini qisqa muddatda va yetarli darajada aniqlashga imkon bermaydi.

Qarorlar qabul qilish bilan bog‘liq vazifalarni bajarishdan oldin yoki undan keyin shaxsiy manfaatlarga muvofiq manfaatlar to‘qnashuvining xavfi ancha past bo‘ladi. Xavf chegaralari prinsipial jihatdan aniq.

Shuni ta’kidlash kerakki, boshqa xalqaro huquqiy sohadagi normativ-huquqiy hujjatlarda “shaxsiy manfaat” tushunchasi ta’rifining “torligi” qayd etilgan. Masalan, O‘zbekiston Jinoyat kodeksining 205-moddasi 1-qismida hokimiyatni yoki mansab vakolatini suiiste’mol qilish, ya’ni davlat organi, davlat ishtirokidagi tashkilot yoki fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organi mansabdor shaxsining o‘z mansab vakolatlaridan foydalanib fuqarolarning huquqlariga yoki qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlariga yoxud davlat yoki jamoat manfaatlariga zarar yetkazgani uchun javobgarlik ko‘zda tutilgan. Ko‘rib turganingizdek, Jinoyat kodeksining ushbu qoidasi mantiqiy qonun ustuvorligi va sanksiyasini o‘z ichiga oladi, uning gipotezasi mansabdor shaxsdan ziddiyat yuzaga kelishining oldini olish choralarini ko‘rishni talab qiladi.

Shaxsiy manfaatlar har qanday muammoni hal qilishda mansabparastlik, qarindoshlik, o‘zaro xizmatlarni olish, qo‘llab-quvvatlash istagi kabi motivlar tufayli o‘zini namoyon qilishi mumkin.

Bundan tashqari, mansabdor shaxs xizmat vakolatlarini xizmat manfaatlariga zid ravishda ishlatishi proteksionizm deb ham qaralishi mumkin. Bu ish berishda, bo‘ysunuvchining lavozimini ko‘tarishda noqonuniy yordam, homiylik sifatida tushuniladi.

“Shaxsiy manfaat” tushunchasining me’yoriy ta’rifi nafaqat to‘g‘ridan-to‘g‘ri, balki bilvosita shaxsiy manfaatdorlik ko‘rsatkichini ham o‘z ichiga oladi. Biroq bu taxmin ham xato bo‘lishi mumkin. Chunki u baholash xususiyatiga ega. Bundan tashqari shaxsiy manfaatga olib keladigan “qarindoshlar” tushunchasini aniqlashtirish kerak. Qarindoshlik, mulk, mulkiy va korporativ munosabatlardan tashqari, qaysi shaxslarni “yaqin munosabatlar” bilan bog‘laganligi aniq emas. Ushbu shaxslarga ota-onalar, turmush o‘rtoqlar, bolalar va boshqa yaqin qarindoshlar kiradi, ular har qanday holatda ham moddiy manfaatdor bo‘lib, pul, mol-mulk va boshqa narsalar ko‘rinishida daromad olishlari mumkin.

Vaqt o‘tishi bilan manfaatlar to‘qnashuvi kengayib borishi mumkin.

Qarorlar qabul qilish bilan bog‘liq vazifalarni bajarishdan oldin yoki undan keyin shaxsiy manfaatlarga muvofiq manfaatlar to‘qnashuvining xavfi ancha past bo‘ladi. Xavf chegaralari prinsipial jihatdan aniq. Mansabdor shaxsning xizmat vazifalarini bajarish jarayonidagi xatti-harakatlarida shaxsiy manfaatdorlik qo‘shilib ketishi mumkin. Lavozimni almashtirish va rasmiy vazifalarni bajarish vaqti manfaatlar to‘qnashuvi yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan davr hisoblanadi.

Ammo shaxsiy manfaatni darhol aniqlab bo‘lmaydi. Shaxsiy manfaat keyinchalik paydo bo‘lishi ham mumkin.

Huquqshunos F. Mahmudov shaxsiy manfaatdorlik bevosita – davlat xizmatchisining o‘zi bilan bog‘liq bo‘lsa ham yoki bilvosita – davlat xizmatchisiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri manfaat olib kelmasa-da, uning qarindoshiga, boshqa tanishlariga, shuningdek u bilan ishbilarmonlik muhitida bo‘lgan shaxslar bilan bog‘liq holda yuz bersa ham holatga manfaatlar to‘qnashuvi sifatida baho berish mumkinligini ko‘rsatib o‘tgan .

Yevropa Kengashi Vazirlar qo‘mitasining 2000-yil 11-maydagi 106-sessiyasida qabul qilingan “Davlat xizmatchilarining odob-axloq qoidalari to‘g‘risida”gi 15-tavsiyasida shaxsiy manfaatdorlik davlat xizmatini o‘tashga, xizmat vazifalarini bajarishga ta’sir qilmasligi kerakligi ta’kidlangan. Qoidalarning 2, 21-bandida davlat xizmatchisi biror bir shaxs yoki tashkilotga, shu jumladan, boshqa davlat xizmatchilariga o‘z xizmat mavqeyidan foydalangan holda yoki ularga shaxsiy imtiyozlarni taqdim etgan holda faoliyat yuritishi, o‘ziga nisbatan huquq va imtiyozlar joriy etishi taqiqlangan.

Muallifning fikriga ko‘ra, davlat xizmatchisining o‘z vazifalarini obyektiv va to‘g‘ri bajarishiga ta’sir qiladigan yoki ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan shaxsiy manfaatlari deganda normativ hujjatlarda belgilangan tartibni chetlab o‘tib, o‘z vazifalarini bajarishi munosabati bilan mulkiy yoki nomulkiy (dunyoviy, psixologik) manfaatlar va mulkiy yoki nomulkiy xususiyatdagi xizmatlar ko‘rinishidagi daromadlar olish imkoniyati tushuniladi.

Gulinur MURODULLAYEVA,
Sudyalar oliy kengashi huzuridagi
Sudyalar oliy maktabi tayanch doktoranti